

شاخصه‌های خانواده متعالی از منظر مقام معظم رهبری (مد ظله العالی)

زهرا تمین*

چکیده

خانواده به عنوان اصلی‌ترین و مهم‌ترین رکن جامعه و نخستین کانون تعالی و آرامش بشری همواره در دین مبین اسلام اهمیت داشته است. انسان برای رسیدن به رستگاری و برخورداری از آرامش و امنیت روانی و اخلاقی، نیازمند خانواده‌ای متعالی است تا بتواند در سایه آن به رشد و کمال دست یابد. بر این اساس نوشتار حاضر، با هدف بررسی مؤلفه‌های خانواده متعالی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی که یکی از بزرگ‌ترین اندیشمندان عصر حاضر است با روش توصیفی تحلیلی نگاشته شده است. در منظومه فکری مقام معظم رهبری خانواده از اهمیت خاصی برخوردار است، زیرا جامعه مطلوب و تمدن نوین جهانی از بستر خانواده متعالی برخاسته است. ایشان در قالب سخنرانی و نوشتار، به بیان ویژگی‌های متعددی مانند عشق، بنیان خانواده، قداست خانواده، دینداری، آرامش خانواده، عفو و گذشت، نقش زن، رعایت حقوق اعضای خانواده و رعایت تعالی بین کار و خانواده می‌پردازند. خانواده‌ای که دارای چنین ویژگی‌ها و شاخصه‌هایی باشد خانواده‌ای متعالی است که اعضای خانواده در آن می‌توانند به بالاترین مطلوب خالق هستی یعنی قرب الهی دست یابند و جامعه و حتی جهانی متعالی داشته باشند.

کلید واژه: خانواده، متعالی، اسلام، شاخصه خانواده متعالی.

* طلبه سطح ۲، حوزه کریمه اهل بیت (ع).

مقدمه

امروزه خانواده به عنوان یکی از اصلی‌ترین نهادهای زندگی بشری مورد توجه اندیشمندان و صاحب‌نظران قرار گرفته است. با توجه به نقش اساسی خانواده در تربیت و شکل‌گیری شخصیت افراد و آثار مهم آن در زمینه‌های معنوی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مبحث خانواده متعالی مورد توجه خاص اسلام قرار گرفته است.

این نوشتار با هدف تبیین مؤلفه‌های خانواده متعالی از دیدگاه یکی از بزرگترین و صاحب‌نظرترین اندیشمندان کنونی، مقام معظم رهبری تدوین یافته است. بر این اساس ابتدا مفاهیم خانواده و خانواده متعالی بررسی گشته و سپس به ضرورت و اهمیت خانواده پرداخته شده است و در نهایت براساس فرمایشات، تقریرات و سخنرانی‌های ایشان به شاخصه‌ها و مؤلفه‌های خانواده به روش کتابخانه‌ای پرداخته شده است.

در این زمینه تحقیقاتی توسط محققین علوم اسلامی انجام شده است که به صورت محدود به بررسی بیانات رهبر فرزانه انقلاب اسلامی در این زمینه پرداخته‌اند. در مقاله «نگاهی به ویژگی‌های خانواده مطلوب از منظر مقام معظم رهبری (مدظله العالی)» علیرضا انصاری به بررسی ارتباط خانواده مطلوب و تمدن اسلامی پرداخته شده است. همچنین در مقاله «الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی» آقایان محمدرضا تقوی پور و سیاوش صلواتیان به تحلیل محتوای کیفی نکات اصلی مورد نظر رهبری در این زمینه پرداخته‌اند. در این مقاله پس از مطالعه بیانات مقام معظم رهبری در زمینه خانواده، به دسته‌بندی مؤلفه‌ها و شاخصه‌هایی که از نصایح و توصیه‌های ایشان درباره خانواده مطلوب آمده است، پرداخته شده است.

امید است با بهره‌مندی از توصیه‌های ایشان و به کارگیری آنها در زندگی، به این بستر مهم برای رشد و تکامل بشری دست یافت.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- خانواده

خانواده در لغت به معنای خاندان، دودمان، خیل خانه و تبار آمده است، اما در معنای اصطلاحی آن اختلاف نظر وجود دارد و اندیشمندان گوناگون علوم اجتماعی، تعریف‌های متنوعی برای آن ذکر کرده‌اند. هر کدام از این تعاریف به بُعدی از خانواده توجه نموده است. اما با توجه به منابع اسلامی می‌توان خانواده را چنین تعریف کرد: خانواده کوچک‌ترین و ساده‌ترین و عمومی‌ترین واحد اجتماعی است که بر اساس ازدواج رسمی بین یک مرد و حداقل یک زن تشکیل می‌شود و با تولد فرزندان توسعه می‌یابد.^۲

در نگاه تعالیم سازنده اسلام، خانواده کانونی مقدّس، مبارک و مورد رضایت حق تعالی تلقی شده و مورد ستایش و تمجید خداوند متعال قرار گرفته است. پیامبر گرامی (ص) می‌فرماید: «در اسلام هیچ بنیانی پیش خداوند محبوب‌تر و ارزشمندتر از بنیان تشکیل خانواده و بنیان ازدواج نیست.»^۳ این همه تقدیر و تمجید از ازدواج و بنیان خانواده به دلیل آن است که ازدواج منشأ سرنوشت‌ساز خانواده و نقطه شروع یک واحد اجتماعی صحیح است. ازدواج به عنوان سنگ بنای اولیه خانواده و به عنوان عاملی اساسی در شکل‌گیری این نهاد با عظمت بوده و زمینه‌ساز زوجیت و همدلی دو جوان و همچنین بستر ساز پیشرفت مادی و معنوی آنان خواهد بود.

خانواده یک واحد اجتماعی کوچک است که هدف از آن در نگاه قرآن، تأمین سلامت روانی برای زن و شوهر، پدر و مادر و فرزندان. همچنین به هدف، ایجاد آمادگی برای برخورد و رویارویی با پدیده‌های اجتماعی است.

۱-۲- تعالی خانواده

از نگاه قرآن کریم هدف نهایی و غایی و متعالی از آفرینش انسان، رسیدن به کمال و قرب پروردگار متعال است. تعالی خانواده، یعنی پرداختن به جنبه‌های حقیقی انسان و ایجاد زمینه رشد و کمال برای آن جهت رسیدن به قرب پروردگار متعال.

۲. مقاله خانواده از منظر دین و روان‌شناسی، ص ۱۴.

۳. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۲۲.

از دیدگاه قرآن اصولاً خلقت موجودات و از جمله انسان‌ها به صورت زوج است که به حسب فطرت در پی یافتن مکمل و نیمه دیگر خود می‌باشند تا به آرامش، کمال و مودتی که خداوند وعده داده است برسند. خاصه در وجود انسان زمینه ای از مودت و رحمت وجود دارد که تجلی‌گاه آن فقط محیط خانواده است.

معیار قرآنی خانواده متعالی در آیه ۲۱ سوره روم ذکر شده است که می‌فرماید: "و من آیاته أن خلق لکم من أنفسکم أزواجاً لتسکنوا إلیها و جعل بینکم مودةً و رحمةً إن فی ذلک لآیات لقوم یتفکرون"

برای تعالی خانواده باید زمینه رشد فکری، روحی و اخلاقی برای زن و مرد فراهم شود و هر دو آگاهانه و مسئولانه، فرزندان را بر مدار تربیت الهی و خوی انسانی، آموزش و پرورش دهند تا به تولّد ثانویه، یعنی «تولّد اخلاق انسانی» برسند.

خانواده متعالی بر اساس ضوابط معقول و مشروع تشکیل گردیده و مناسبات و روابط میان اعضای آن منطبق با فرامین الهی است و در آن حقوق متقابل افراد باید رعایت شده و تعامل بر اساس صمیمیت و اخلاص و روابطی هدفدار باشد تا در نهایت منجر به تربیت انسان‌هایی شایسته و مؤثر در ساخته شدن جامعه ایده‌آل اسلامی گردد.

در چنین خانواده‌ای، وحدت، هماهنگی و انسجام اهمیت بسیار دارد و تفرقه جایی ندارد، زیرا کارها با مشورت سرانجام می‌گیرند. برای داشتن یک کانون گرم و موفق باید قدم اول را درست برداریم و آن انتخاب همسر با ملاک‌های اسلامی است که مهم‌ترین آنها، ایمان و باورهای صحیح، حسن خلق، تقوا و سلامت جسمی و روانی است. در این صورت است که می‌توان به داشتن خانواده ای موفق امیدوار بود.

رهبر معظم انقلاب اسلامی (مد ظله العالی) فرمودند: در تشکیل خانواده و در حفظ آن، باید احکام اسلامی را رعایت کرد تا خانواده، سالم و در اوج باقی بماند. از این رو در خانواده‌های دیندار که زن و شوهر به این حدود اهمیت می‌دهند، سال‌های متمادی بدون ناخرسندی با هم زندگی می‌کنند... اگر روش‌های اسلامی رواج یابد، خانواده‌ها مستحکم‌تر خواهد شد؛ چنانکه در گذشته‌های ما زمانی که هنوز ایمان مردم سالم‌تر و کامل‌تر بود، خانواده، کانونی پایدار و مطمئن بود. زن و شوهر به هم علاقمندتر بودند. فرزندان در محیط‌های امن و سالم‌تری پرورش می‌یافتند. حالا هم راه همین است!

۴. مهری سوزی، خانواده کارآمد و متعالی، ص ۲۳.

۵. محمدجواد حاج علی‌اکبری؛ مطلع عشق (گزیده‌ای از رهنمودهای حضرت آیت‌الله سید علی خامنه‌ای به زوج‌های جوان)؛ ص ۲۶.

۲- اهمیت و ضرورت تشکیل خانواده

سکونی که قرآن وعده اش را می دهد تنها در نهاد مقدس خانواده است که نمایان می شود و تجلی می یابد. با الهام از قرآن پی می بریم که خانواده تنها محیطی برای ارضای نیازها و توالد و تناسل نیست بلکه نهادی است که اهداف والاتر و بالاتری را در برنامه جامع خود دارد.

خانواده، سازنده ترین واحد اجتماع محسوب می شود و ثبات و سلامت جامعه در گرو سلامت خانواده است؛ به طوری که می توان گفت اولین شرط داشتن جامعه ای سالم و پویا، سلامت و پایداری خانواده است. دین مبین اسلام همواره بر اهمیت تشکیل خانواده تاکید داشته است. مقام معظم رهبری می فرمایند: «خانواده پایه و سلول اصلی در جامعه است.»^۶

تشکیل خانواده در تحکیم جامعه انسانی به قدری دارای اهمیت است که امام رضا(ع) می فرماید: «لَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْمُنَاكَحَةِ وَالْمُصَاهَرَةِ آيَةٌ مُحْكَمَةٌ، وَلَا سُنَّةٌ مُتَّبَعَةٌ، وَلَا أَثَرٌ مُسْتَفِيزٌ، لَكَانَ فِيمَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَرِّ الْقَرِيبِ، وَتَقْرِيبِ الْبَعِيدِ، وَتَأْلِيفِ الْقُلُوبِ، وَتَشْبِيكِ الْحُقُوقِ، وَتَكْثِيرِ الْعَدَدِ، وَتَوْفِيرِ الْوَلَدِ لِنَوَائِبِ الدَّهْرِ وَحَوَادِثِ الْأُمُورِ، مَا يَرِغَبُ فِي دُونِهِ الْعَاقِلُ اللَّبِيبُ، وَ يَسَارِعُ إِلَيْهِ الْمُؤَقَّقُ الْمُصِيبُ! اگر درباره ازدواج و وصلت، آیه ای روشن و سنتی پیروی شده و احادیث فراوان نبود، بی گمان، نیکی کردن به خویشاوند، و نزدیک ساختن افراد دور و اُلفت بخشیدن میان دل ها، و درهم تنیدن حقوق، و افزودن بر جمعیت، و اندوختن فرزند برای سختی های روزگار و پیشامدهای زمانه، کافی بود که خردمند دانا به این کار، رغبت نماید و انسان ره یافته درست اندیش، به سوی آن بشتابد.»

رهبر معظم انقلاب اسلامی می فرمایند: «همه ی ارزشهای معنوی را می توان از درون کانون گرم خانواده بیرون کشید و معنویات را در سطح جامعه گستراند؛»

همچنین ایشان در اهمیت مسئله خانواده چنین می فرمایند: «مسئله ی خانواده، مسئله ی بسیار مهمی است؛ پایه ی اصلی در جامعه است، سلول اصلی در جامعه است. نه اینکه اگر این سلول سالم شد، سلامت به دیگرها سرایت میکند؛ یا اگر ناسالم شد، عدم سلامت به دیگرها سرایت میکند؛ بلکه به این معناست که اگر سالم شد،

۶. بیانات در سومین نشست اندیشه های راهبردی، ۱۴/۱۰/۱۳۹۰.

۷. کلینی، کافی، ج ۵، ص ۳۷۳؛ طبرسی، مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۴۴۹، ح ۱۵۴۱.

۸. بیانات ایشان در دیدار اقشار مختلف مردم، ۲۵/۰۳/۱۳۸۴.

است. مادران با زندگی کردن، فرزند تربیت میکنند. هرچه زن صالح‌تر، عاقل‌تر و هوشمندتر باشد، این تربیت بهتر خواهد شد. بنابراین برای بالا رفتن سطح ایمان، سطح سواد، سطح هوش بانوان، در کشور باید برنامه‌ریزی شود^{۵۸}.

۷-۳- جایگاه زن و مرد و رعایت حقوق اعضای خانواده

با اجرای صیغه‌ی عقد و قبول پیمان ازدواج، دختر و پسر دیروز، زن و شوهر امروز می‌شوند. خانواده‌ی جدیدی شکل می‌گیرد و سلول تازه‌ای در پیکر جامعه می‌روید. گرچه در نگاه خالق حکیم، زن و مرد در گوهر انسانی و روح آسمانی هم‌تا و هم‌سان‌اند، و سهم هر یک از حقیقت آدمیت به یک اندازه است، ولی حکمت الهی این گوهر ملکوتی را در دو صدف زمینی با پیکره‌های متفاوت و ساختی ممتاز و البته نیازمند به یکدیگر جای داده است. این «زوجیت» همان قانون فرازمند و سنت جامع و زیبایی است که بر سراسر آفرینش این جهان حکم فرما است، و یکی از پُرشکوه‌ترین نشانه‌های جمال معمار هستی به شمار می‌رود.

حکمت تفاوت‌های طبیعی و این جهانی در ساخت جسم و روان زن و مرد را در نقش مکمل هر یک برای تشکیل این واحد نوین - یعنی خانواده - می‌توان یافت.

مقام معظم رهبری می‌فرمایند: «اسلام مرد را قوایم می‌داند. این نه جسارت به زن است نه جسارت به مرد. نه نادیده گرفتن حق زن است و نه نادیده گرفتن حق مرد؛ بلکه، درست دیدن طبیعت آنهاست. ترازوی آنها هم اتفاقاً برابر است؛ یعنی وقتی جنس لطیف و زیبا و عامل آرامش و آرایش معنوی محیط زندگی را در یک کفه می‌گذاریم، و این جنس مدیریت و کارکرد و محل اعتماد و اتکا بودن و تکیه گاه بودن برای زن را هم در کفه‌ی دیگر ترازو می‌گذاریم، این دو کفه با هم برابر می‌شود. نه آن بر این ترجیح دارد و نه این بر آن^{۵۹}».

همچنین ایشان می‌فرمایند: «جنسیت یک امر ثانوی است، یک امر عارضی است؛ در کارکردهای زندگی معنا پیدا میکند، در سیر اصلی بشر هیچ تأثیری ندارد و معنایی پیدا نمی‌کند^{۶۰}».

ایشان در مورد وظایف زن و مرد می‌فرمایند: «[زن و مرد] در وظایف مربوط به خانواده وظایف یکسان نیست، هر کدام یک نوع وظیفه‌ای دارند. امکانات، ظرفیت‌های جسمی، ظرفیت‌های روحی، به هر کدام یک وظیفه‌ای را

۵۸. بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱.

۵۹. اشاره به آیه‌ی ۳۴ سوره‌ی نساء: II الرجال قوامون علی النساء... O و زن را ریحان (اشاره به حدیث معروف علی (ع) «المرأة

ریحانة و لیست بقهرمانة» بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۵۳.

۶۰. خطبه‌ی عقد مورخه‌ی ۱۳۷۸/۱۲/۲۲.

۶۱. بیانات در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی، ۱۳۹۰/۱۰/۱۴.

محوّل میکند؛ اینجا جنسیت نقش دارد. اینکه شعار «برابری جنسیتی» به طور مطلق می‌دهند، غلط است. برابری جنسیتی در همه جا [معتبر] نیست؛ در یک جاهایی بله، برابری هست، اما در یک جاهایی هم برابری نیست، و نمی‌تواند باشد. آنچه درست است «عدالت جنسیتی» است؛ «عدالت جنسیتی» در همه جا معتبر است. «عدالت» یعنی هر چیزی را در جای خود قرار دادن. ساخت روحی زن، ساخت جسمی زن، ساخت عواطفی زن، اقتضای یک مسائلی را میکند. فرزندآوری، فرزندداری و دامان پرورش فرزند، کار زن است؛ از مرد این کار بر نمی‌آید، و خدای متعال او را برای این کار خلق نکرده؛ او برای یک کار دیگر است؛ کار بیرون خانه، کار [رفع] مشکلات خانه. اما در حقوق خانوادگی یکسانند: «و لَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ»^{۶۲} یعنی همان قدر که مرد در خانواده حق دارد، زن همان اندازه در خانواده حق دارد؛ این آیه‌ی قرآن است. پس در حقوق خانوادگی یکسان، اما در وظایف خانوادگی نه؟

۸-۳- برقرار کردن تعادل بین کار و خانواده

در حوزه اقتصاد خانواده، توصیه معظم له به مسلمین، رعایت سادگی در همه مراحل زندگی است و در این زمینه بیشتر بر رعایت سادگی در ابتدای زندگی مشترک تأکید دارند. در ارزیابی نگاه رهبر معظم انقلاب به نظر می‌رسد پرداختن به اقتصاد در خانواده اسلامی صرفاً جنبه ابزاری دارد و به هیچ وجه هدف محسوب نمی‌شود؛ به بیان دیگر، رفع نیازهای اقتصادی خانواده در اندیشه رهبری طریقت دارد و موضوعیتی پیدا نمی‌کند و پرداختن به اقتصاد خانواده برای نیل به آرامش است و صرفاً به جهت رفع نیازهای اساسی مادی اعضا مطرح شده است؛ چراکه در طراحی عالم خلقت، انسان از جنس ماده است و گریزی جز کسب مادیات برای رسیدن به اهدافش ندارد. ایشان معتقدند هر یک از مسائل مادی و معنوی باید در جهت‌های اصلی و حیاتی خود، تعریف شود.

۶۲. بقره: ۲۲۸.

۶۳. بیانات در دیدار اقشار مختلف بانوان، ۱۴۰۲/۱۰/۰۶.

رهبر انقلاب اسلامی درباره تقسیم وظایف زن و مرد بر طبق تعالیم اسلامی می‌فرمایند: قرآن می‌فرماید: "الرجال قوامون على النساء" یعنی سرپرستی امور خانواده به عهده مرد است. مرد باید برود کار کند. معیشت خانواده به عهده اوست. زن هر چه ثروت دارد مال خودش است. اما معیشت خانواده بر دوش او نیست؟

ایشان در توصیه به برقراری تعادل و توازن در پرداختن به مسائل اقتصادی می‌فرماید: اول زندگی را ساده بردارید، هر چه می‌توانید در این جهت سعی کنید. البته، اعتقاد نداریم که افراد بایستی بر عیال خودشان، بر نزدیکان خودشان سخت‌گیریهای تنگ‌نظرانه بکنند. این عقیده را نداریم، اما عقیده داریم که همه از روی عقیده و ایمان و عشق و دل خودشان به یک حدی قانع باشند؟

همچنین ایشان می‌فرمایند: در مصارف گوناگون شخصی و خانوادگی، اسراف فردی صورت می‌گیرد. تجمل‌گرایی‌ها، چشم و هم‌چشمی‌ها، هوسرانی افراد خانواده، مرد خانواده، زن خانواده، جوان خانواده، چیزهای غیر لازم خریدن؛ اینها از موارد اسراف است. وسائل تجملات، وسائل آرایش، مبلمان خانه، تزئینات داخل خانه؛ اینها چیزهایی است که ما برای آنها پول صرف می‌کنیم. پولی که میتواند در تولید مصرف شود، سرمایه‌گذاری شود، کشور را پیش ببرد، به فقرا کمک کند، ثروت عمومی کشور را زیاد کند؟

ایشان به آقایان در جهت برقرار کردن تعادل بین کار و پرداختن به خانواده توصیه می‌فرمایند: ما به مردها همیشه سفارش می‌کنیم وقتی کار دارند، اشتغال دارند، از خانه و زندگی قهر نکنند. بعضیها صبح اول وقت می‌روند بیرون تا ساعت ۱۰ شب. نه! ما معمولاً به کسانی که برایشان ممکن است سفارش می‌کنیم حتی ظهرها را بروند با زن و بچه‌شان باشند. در محیط خانوادگی، غذایشان را بخورند، یک ساعتی با هم باشند، بعد بیایند دنبال کارشان، باز حتماً در زمان مناسب، اول شب بروند بچه‌ها را ببینند، ملاقات خانوادگی حقیقی داشته باشند؟

همچنین ایشان در مذمت مردانی که فکر می‌کنند تنها وظیفه آنان کار کردن در خارج از خانه و تأمین معیشت خانواده است و وظیفه زن را نیز فقط پرداختن به کارهای منزل می‌دانند، می‌فرمایند: بعضی از مردان خیال می‌کنند که زن وظیفه دارد همه‌ی کارهای مربوط به آنها را انجام دهد. البته در محیط خانواده، زن و مردی که به هم

۶۴. بیانات مقام معظم رهبری در ۱۳۷۹/۶/۲۸.

۶۵. بیانات مقام معظم رهبری در ۱۳۷۷/۹/۱۲.

۶۶. بیانات مقام معظم رهبری در ۱۳۸۸/۱/۱.

۶۷. بیانات مقام معظم رهبری در ۱۳۷۶/۶/۱۸.

علاقه دارند، با کمال میل و شوق، کارها و خدمات یکدیگر را انجام می‌دهند؛ اما انجام دادن از روی میل، غیر از این است که کسی احساس کند، یا این طور عمل کند که گویا وظیفه‌ی زن است که باید مثل یک مستخدم، خدمت مرد را به آن شکل انجام دهد. چنین چیزی در اسلام وجود ندارد؟

نتیجه

با توجه به منظومه فکری و بیانات رهبر معظم انقلاب خانواده محوری‌ترین عنصر جامعه برای احیای جامعه نوین اسلامی و تکامل و رشد بشری است. اسلام به تمامی جوانب بشری اعم از زندگی فردی تا تشکیل نظامی هدفمند برای جامعه پرداخته است و تکلیف انسان را در رابطه با خانواده و جامعه معین نموده است و بشر برای دست یافتن به والاترین هدف خلقت، نیازمند بهره‌مندی از تعالیم الهی است که در صورت بکارگیری این مؤلفه‌ها در زندگی انسان به آرامش و احساس امنیت و درک جایگاه والای انسانی خواهد رسید. هنگامی که خانواده‌ای با عشق بنیان خانواده را بنا نهاد و به قداست آن پی برد و دینداری را چراغ راه خود نماید، بی‌گمان به آرامش خواهد رسید و از خودخواهی‌ها خواهد گذشت و در خانواده عفو و گذشت را پایه‌گذاری خواهد نمود. بنابراین با درک و شناخت جایگاه خود و همسرش حقوق اعضای خانواده را رعایت نموده و با اشتیاق در خانواده قرار خواهد گرفت و رابطه عاطفی با اعضای خانواده برقرار نموده و به جای اینکه صرفاً به مسائل مادی بپردازد به زمینه‌های معنوی و اخلاقی خود و خانواده بها خواهد داد و مسیر تکامل الهی خود را طی می‌نماید.

فهرست منابع

۱. ابن اثیر جزری، مبارک بن محمد؛ النهایة فی غریب الحدیث و الأثر، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، قم: ۱۳۶۷.
۲. امینی، ابراهیم؛ انتخاب همسر، سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین‌المللی، تهران، ۱۳۹۳ ش.
۳. پاینده، ابوالقاسم؛ نهج الفصاحة، دنیای دانش، تهران: ۱۳۸۲ ش.
۴. جوادی آملی، عبدالله؛ خانواده متعادل و حقوق آن؛ چاپ سوم، قم: مؤسسه اسراء، ۱۳۹۷ ش.
۵. حاج علی‌اکبری، محمدجواد؛ مطلع عشق (گزیده‌ای از رهنمودهای حضرت آیت‌الله سید علی خامنه‌ای به زوج‌های جوان)؛ چاپ پنجم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۴ ش.
۶. سویزی، مهری؛ خانواده کارآمد و متعالی، کتاب نیستان، تهران، ۱۳۸۷ ش.
۷. طباطبایی، سید محمدحسین؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ چاپ دوم، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ ق.
۸. طبرسی، حسن بن فضل؛ مکارم الأخلاق؛ چاپ چهارم، قم: الشریف الرضی، ۱۴۱۲ ق.
۹. کلینی، محمد بن یعقوب؛ کافی، دارالحدیث، قم: ۱۴۲۹ ق.
۱۰. مجلسی، محمدباقر؛ بحار الانوار، دارالکتب الاسلامیه، قم: ۱۴۲۳ ق.
۱۱. مطهری، مرتضی؛ مجموعه آثار؛ تهران: صدرا، چاپ هشتم، ۱۳۷۲ ش.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر؛ تفسیر نمونه؛ چاپ دهم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ ش.

مقالات و سایت‌ها

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سید علی حسینی خامنه‌ای.
۲. پناهی، علی‌احمد؛ «نقش التزام به آموزه‌های دینی در تربیت و استحکام خانواده»؛ نشریه معرفت اخلاقی؛ سال اول، شماره دوم، بهار ۱۳۸۹، ص ۹۶ - ۷۷.
۳. پناهی، علی‌احمد؛ «خانواده از منظر دین و روان‌شناسی»؛ نشریه معرفت، ۱۳۸۷، شماره ۱۳۵.
۴. حسن‌زاده، صالح؛ «عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی»؛ نشریه پژوهشنامه معارف قرآنی، دوره ۴، شماره ۱۴، اسفند ۱۳۹۲.